

Davranışsal İktisat Perspektifinden Armağan Teorisi Çerçevesinde Ticaret ve Barış

Banu Özüşen¹ , Levent Kösekahyaoglu²

Öz

Ticaret, geçmişten günümüze tüm toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerinin bir sonucudur. Günümüzde, "ticaret barışı teşvik eder" hipotezi çerçevesinde yapılan ekonomik analizlerle, ticaretin barışı geliştirdiği ve sürdürdüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çalışmada hipotezin arkeolojik ve antropolojik verilerle kanıtlanması amaçlanmaktadır. Arkeoloji, ticarete konu olan metalarla ilgili olarak önemli veriler sunarken, antropoloji, mübadeleye dayalı ilişkilerde insan davranışlarının doğasını anlamaya kaynaklık eder. İktisat ise bireylerin seçimlerini ve davranışlarını analiz etmektedir. İnsanın hayatta kalma stratejileri ve karar verme mekanizmalarının işleyişi ile ilgili olarak antropoloji ve iktisat ortak çalışma alanında kesişmektedir. Çalışmada, sosyal antropolojinin önemli eserlerinden olan Marcel Mauss'un "Armağan Üzerine Deneme" perspektifinde, para öncesi toplumların iktisadi, kültürel ve hukuki olgularından hareket edilmiş, ticaretin armağan ve barışçıl ilişkiler üzerine inşa edilmesine odaklanılmıştır. Ticaret ve armağanın çerçevesi "faydacılık, hukuki bağ, ticari ilişki ve barış" olarak çizilmiş, geçmiş toplumlarla günümüz toplumları arasında karşılaştırmalı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Temeli ahlak felsefesine dayanan faydacılık yaklaşımı, bireyin tüm eylemlerinde mutluluğu amaçladığı üzerine şekillenmesi sebebi ile armağan teorisi içinde ele alınmıştır. Arkeolojik ve antropolojik kaynaklarla birlikte son dönem çalışmalar mübadele, armağan ya da ticaret sistemlerinin temelinde barışçıl ilişkilerin varlığını gözler önüne sermektedir. Çalışma ile ayrıca, ticaret ve barış üzerine yapılacak araştırmalara, iktisat bilimine ve disiplinler arası çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticaret • Barış • Armağan teorisi • Davranışsal iktisat • Faydacılık

Trade and Peace within the Gift Theory from a Behavioral Economics Perspective

Abstract

Trade has been a fundamental aspect of human societies throughout history, shaping economic, social, and cultural relationships. Economic studies rooted in the "trade promotes peace" premise have shown that trade can both foster and maintain peace. This study substantiates this hypothesis by drawing upon archeological and anthropological evidence. Archeology provides important insights into trade objects, while anthropology is a source of understanding human behavior in exchange-based relationships. Meanwhile, economics analyzes the choices and behaviors of individuals, exploring the mechanisms underpinning human survival strategies and decision-making processes. This study bridges the realms of economics and anthropology by examining the economic, cultural, and legal phenomena of pre-monetary societies from the perspective of Marcel Mauss's seminal work, "The Gift." Specifically, it investigates how the trade built on the foundation of gift-giving can contribute to peaceful relations. The framework for this analysis encompasses utilitarianism, legal bonds, commercial relationships, and peace. Moreover, it offers a comparative perspective between historical and contemporary societies. Gift theory is deeply rooted in utilitarianism, aligning with the moral philosophy that individuals should seek happiness in their pursuits. Importantly, this study is not limited to a specific historical period. Recent research, supported by archeological and anthropological sources, highlights the existence of peaceful relations based on barter, gift exchange, or trade systems. Through this study, we aspire to make a valuable contribution to ongoing research on trade and peace, as well as interdisciplinary investigations rooted in the basis of gift theory.

Keywords: Trade • Peace • Gift theory • Behavioral economics • Utilitarianism

1 Sorumlu Yazar: Banu Özüşen (Öğr. Gör. Dr.), Akdeniz Üniversitesi, Manavgat MYO İşletme Yönetimi Bölümü, Antalya, Türkiye. Eposta: banuozusen@akdeniz.edu.tr ORCID: 0000-0001-6150-0234

2 Levent Kösekahyaoglu (Prof. Dr.), Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Isparta, Türkiye. Eposta: leventkosekahyaoglu@sdu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5466-5396

Afif: Özüşen, B. & Kösekahyaoglu, L. (2023). Davranışsal iktisat perspektifinden armağan teorisi çerçevesinde ticaret ve barış. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 43, 395-420. <https://doi.org/10.26650/SJ.2023.43.2.0048>

Extended Summary

This study, it is aimed to prove the “trade promotes peace” hypothesis with archeological and anthropological data. A comprehensive framework, encompassing utilitarianism, legal bonds, commercial relationships, and peace, is established to examine the intricate interplay between trade and the concept of gift-giving. Moreover, the study endeavors to comparative perspective, drawing parallels between past and present societies.

The study is structured into three distinct sections. In the first section, we conducted a meticulous review of the empirical literature, focusing on modern-day societies. We explore the profound interdependence fostered by trade, which yields increased financial gains and improved overall welfare for countries. Furthermore, we emphasize the significant economic losses incurred by countries in conflicts, underlining the crucial role of trade in promoting peace. A recurring theme in these studies is the unwavering commitment of countries to safeguard their welfare gains from trade, leading to a tangible reduction in the risk of conflicts. Remarkably, the risk of conflict decreases while the rate of trade among countries continues to increase.

Tracing evidence that trade thrived on peaceful social relations in early civilizations has traditionally been the scope of archeology and anthropology. Consequently, in the second section of this study, we delve into archeology research related to trade. This research provides illuminating insights into the historical facets of trade, commodities involved, distribution mechanisms, quantities, and temporal aspects of mutual exchanges. It is well known that early societies engaged in long-distance trade as far back as the Upper Paleolithic, and these exchanges encompassed not only essential goods but also luxury items. Furthermore, it is considered that the exchange of goods was not always barter-based; at times, information or services may have been offered in exchange for goods. Such exchanges necessitate safe routes and interactions, which remain crucial but inadequately explained. This underscores the significance of anthropological and interdisciplinary studies that explore the links between trade and peace, offering a comprehensive perspective.

The third and final section of this study employs the work of Marcel Mauss to determine the traces of peace relations within the realm of trade. We begin with an overview of Mauss’s influential work. The framework for analyzing trade and gifts is delineated as “utilitarianism, legal bond, commercial relationship, and peace.” Subsequently, we strive to establish a comparative perspective that links early societies and their contemporary counterparts. In this context, Marcel Mauss’s great work, “The Gift,” renowned within social anthropology, serves as a central reference point. Mauss’ work explores the profound implications of gift-giving, encompassing fields as diverse as economics, sociology, law, psychology, trade, and international relations. This study attempts to identify areas where Mauss’s work leaves unanswered questions, serving as a guide for further exploration.

Within the gift cycle prevalent in primitive or archaic societies lies the basis of contemporary legal, economic, and social phenomena. Before the written rules, for primitive or prehistoric societies, the gift cycle offers a comparative perspective with today's societies in showing the basis of legal and commercial relationship. The cycle of gifts transcends mere acts of giving, receiving, and reciprocating; it represents a complex web of relationships, seemingly unrequited but with an implicit expectation of reciprocation within a reasonable timeframe, thereby dictating the course of interactions among individuals or societies. Gift-giving paves the way for social interaction based on a peaceful relationship. The seemingly voluntary yet inherently obligatory gift cycle, whether involving two or more parties, imposes certain obligations upon all participants within an acceptable timeframe, establishing a legal framework that the parties willingly uphold.

The utilitarian approach, a moral philosophy rooted in maximizing individual happiness or minimizing suffering through actions, aligns closely with gift-giving. Utilitarianism is generally recognized as the perspective that deems the morally right action to be the one that generates the greatest good or maximum benefits. Gift-giving aligns with the utilitarian principles of classical economics, as it enhances an individual's happiness. The initial giver of a gift takes the first step toward establishing a social and economic relationship based on peace. The sustainability of this relationship hinges upon the response of the other party to the gift. The act of giving a response gift within a reasonable timeframe, offering something of greater value after a delay, or choosing not to reciprocate can alter the course of relations among individuals or societies. In addition, the concept of gift-giving can be assessed from an anti-utilitarian standpoint. If an individual derives happiness from the act of giving gifts, this action closely aligns with utilitarianism. Utility, in this context, functions as an individual's survival strategy, operating through cognitive processes that often operate swiftly.

Gift-giving is regarded as an initial step toward establishing peaceful relations. A gift marks the beginning of a mutual and complex relationship built on trust. The initial giver of the gift makes a choice under the uncertainty surrounding whether the gift will be reciprocated. Perhaps this act is intended to minimize the risk of a potential conflict arising. In summary, the exchange of gifts contributes to the development of social relations between individuals and societies.

Irrespective of the presence or absence of written legal regulations, every society inherently desires to live in social order and economic prosperity. Trade, serving as the determinant of international relations and a fundamental factor of peace within and between societies, has been an enduring factor in social and economic relations across nearly all societies since the last ice age. Trade conducted within the framework of peace not only enhances interdependence and prosperity among countries but also paves the way for the permanent establishment of peace.

Davranışsal İktisat Perspektifinden Armağan Teorisi Çerçevesinde Ticaret ve Barış

İnsanlar binlerce yıldır ticaret yapmışlar, uzmanlar ise insanları ticaret yapmaya iten gücü araştırmaya çalışmışlardır. Tarih öncesi ticaret şekilleri farklı adlandırılrsa da temelde barışçıl ilişkiler üzerine gerçekleşmesi ticaretin önemli bir unsurunu oluşturmuştur. Hediyeden mübadeleye, potlaçtan karşılıklılık ve ticarete uzanan süreçte ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler karmaşık bir yapıda ticarete kendini göstermiştir.

Yüzyıllardır politikacılar ve düşünürler için ticaretin barışı teşvik edip etmediği önemli bir soru olmuştur (Haar, 2010, s. 132). 1748’de Baron de Montesquieu’nun “Barış, ticaretin doğal sonucudur.” (2019, s. 418) şeklindeki görüşünden sonra bir kısım ekonomist ve siyaset bilimci, uluslararası ticaretin barışa öncülük ettiği fikrini benimsemiştir (Polachek ve Seigle, 2006, s. 1). Ticari ilişkiler uzun süredir barışın ve ikili ilişkilerin kurulmasının bir aracı olarak görülürken (Halle, 2012, s. 193) ticaret ve yardım politikaları, barışın ve kalkınmanın önünü açmada en etkili alanlardan ikisi olarak öne çıkmıştır (Axworthy, 2012, s. xvi).

P. Samuelson “İktisat” adlı kitabında, uluslararası ticaret prensiplerinin iktisatçıların, iktisadi konular arasında en fazla fikir birliğine vardıkları konu olduğunu belirtir (1966, s. 775). Nitekim ticaretin, tarihin her döneminde ekonomik kalkınmayı desteklemede önemli bir rol oynadığı görülür. Dünya ticareti tarihsel süreçte birkaç kez kırılma noktası geçirse de toplumlar binlerce yıldır ticaret yapmayı sürdürmüşlerdir. Büyük depresyon ve İkinci Dünya Savaşı uluslararası ticareti neredeyse durdurma noktasına getirmiş, dünya ticareti 1928’deki seviyeye 1960’larda gelebilmiştir (Begg ve ark., 2010, s. 566). 1990 yıllardan sonra ise demokrasinin yanı sıra karşılıklı bağımlılık ve uluslararası ilişkilerin ülkeler arası çatışmayı azalttığı yönündeki çalışmalar hız kazanmıştır (Hegre ve ark., 2010, s. 763).

Bu çalışmada “ticaret barışı teşvik eder” hipotezin tarihsel kökeni, arkeolojik ve antropolojik veriler ışığında araştırılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde ekonomik analize yönelik literatür incelenmiştir. Günümüz toplumları ile ilgili bu araştırmalarda, ülkeler arasında yapılan ticaret ile karşılıklı bağımlılıktan elde edilen faydanın, maddi kazanımların ve refahın arttığı, çatışmanın maliyetlerinin ülkelere büyük ekonomik kayıplar getirdiği ve ticaretin önemli oranda barışı teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. İkinci bölümde, arkeolojinin ticaret ile ilgili çalışmaları ele alınmıştır. Arkeolojik kaynaklar ticaretin tarihi, ticarete konu olan metaller, dağılım yönleri, miktarları, dağıtım mekanizması ya da karşılıklı temasın önemini aydınlatacak bilgiler vermektedir. Dolayısı ile ticaret ve barış üzerine yapılacak disiplinler arası çalışmalarda, arkeolojik kaynaklar, konuya geniş bir bakış açısı ile yaklaşmaya olanak sağlamaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, ticaret ve armağanın çerçevesi “faydacılık, hukuki bağ, ticari ilişki ve barış” olarak çizilmiş, geçmiş toplumlar ile günümüz toplumları arasında

karşılaştırmalı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Felsefe ve iktisadi düşüncede, bireyin tüm eylemlerinde mutluluğu amaçladığından hareketle, armağan teorisi ile faydacılık yaklaşımı birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken faydacılık eleştirisi ile ilgili görüşlere de yer verilmiştir. Sosyal antropolojinin önemli eseri olarak kabul edilen “The Gift” büyük oranda araştırmaya kaynaklık ederken çalışmanın, iradeyi, aklı ve mantığı doğru kullanma kurallarını içeren ahlak felsefesi (Kant, 2022, s. 16) yönü ile de desteklenmesi amaçlanmıştır. Çalışma ile uluslararası ilişkilerin belirleyicisi, toplum içi ve toplumlar arası barışın temel faktörlerinden biri olan armağan ve ticaretin, son buzul çağından itibaren hemen hemen her toplumun sosyal ve ekonomik ilişkilerinin bir unsuru olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Ticaret ve Barış Üzerine Ekonomik Analize Yönelik Çalışmalar

İktisadi düşünce tarihinde uluslararası ticaretin ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın milletler arasındaki çatışmayı azalttığı önermesi uzun bir geleneğe sahiptir. Önerilen argüman ise, ülkelerin ticaret ile elde ettikleri refah kazanımlarını kaybetmek istememeleri şeklindedir (Polachek ve Seigle, 2006, s. 1). Adam Smith, ticaret ve sanayinin şehirlerde artması ile elde edilen zenginliğin ait oldukları ülkelerin imarı ve gelişmesine üç farklı katkısının olduğunu belirtir. Bunlardan birisi, daha önce komşuları ile sürekli savaş halinde olan “kır ahalisine” ticaret ve sanayinin, aşamalı olarak, dirlik ve düzeni, iyi idareyi, kişilere özgürlük ve güveni getirmesidir. Smith ayrıca komşu bir ülkenin zenginliğinin, barış ve ticarete, mevcut ülke için önemli bir pazar ve gelir sağlama unsuru olacağını belirtir (2020, s. 317, 318, 377).

Ticaret ve barış üzerine yapılan ekonomik analizlerden birisi Polachek’in “Conflict and Trade” çalışmasıdır. Bu çalışmada çatışma ile ticaret arasında negatif korelasyon test edilmiş, en yüksek düzeyde ekonomik ticarete sahip olan ülkelerde düşmanlık düzeyinin en düşük olduğu bulunmuştur. Yapılan analiz iki ülke arasındaki ticaretin ikiye katlanmasının, aralarındaki düşmanlığın %20 azalmasına yol açtığını göstermektedir. Çatışmanın varlığı ise mevcut ticaretin kaybı ve potansiyel refah kayıpları anlamına gelmektedir. Ayrıca çalışmada demokratik iki ülkenin demokratik olmayan iki ülkeye oranla daha fazla ticaret ve iş birliği yaptığı, bunun da demokratik barış ile açıklandığını belirtilmiştir (1980, s. 55–56).

Anderton ve Carter “The Impact of War on Trade: An Interrupted Times-Series Study” adlı çalışmalarında, “Ticaret barışı teşvik eder.” hipotezini üç öncül üzerine kurmuşlardır. İlki, toplumlar ticari ilişkilerden önemli kazanımlar elde ederler. İkincisi, toplumlar arasındaki ciddi çatışmalar ticareti bozar ve üçüncüsü, birinci ve ikinci öncüller siyasi karar alıcıların hesaplarına dahil edilir. Üç öncülden herhangi birinin olmaması durumunda ticaret ve barış arasındaki liberal bağlantı kopar. Liberal hipoteze göre savaş, vazgeçilen ticaretin fırsat maliyetini de beraberinde getirir. Dolayısıyla ticaret, savaşın maliyetini yükselterek barışı teşvik eder (2001, s. 445–455).

Glick ve Taylor “Collateral Damage: Trade Disruption and the Economic Impact of War” adlı çalışmalarında savaşın ikili ilişkiler üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. İktisat tarihinde geleneksel görüş, ülkeler arasındaki çatışmanın ekonomik aktiviteyi özellikle uluslararası ticareti bozacağı yönündedir. Çalışmada, ticareti yıkıma uğratan savaşın ekonomik maliyetleri ekonometrik analiz ile tahmin edilmeye çalışılmıştır. Savaşla birlikte ticaret, uzun yıllar savaş öncesi seviyesine dönemez ve bu da toplam maliyetleri artırır. Diğer taraftan savaş alanını etkileyen savaşın doğrudan maliyetleri ile birlikte savaşan taraflar, ticari kayıplar ve diğer tarafsız tarafları da etkiler. II. Dünya savaşı ile ilgili vaka çalışmaları ticari kayıpların ve insan kayıpları ile birlikte olumsuz dışsallıkların oldukça yüksek olduğunu göstermiştir (2005, s. 1–39).

Polachek ve Xiang “How Opportunity Costs Decrease the Probability of War in an Incomplete Information Game” adlı çalışmalarında ticaret ve çatışma arasındaki ters yönlü ilişkinin varlığını araştırmışlardır. Çalışmada ekonomik karşılıklı bağımlılıktan elde edilen faydanın uluslararası çatışmayı caydırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulunan sonuç fırsat maliyeti argümanını desteklemekte ve ekonomik etkileşimin nedenini açıklamaktadır (2008, s. 10).

Hegre ve ark. “Trade does promote peace: New simultaneous estimates of the reciprocal effects of trade and conflict” adlı çalışmalarında, ekonomik karşılıklı bağımlılığın barışı teşvik edip etmediğini araştırmışlardır. Gerek ticaret gerekse çatışmanın ulusların büyüklüklerinden ve birbirlerine olan mesafeden etkilendiğini ve bu sebeple modellere dışsal faktörlerin de dahil edilmesinin uygun olacağını belirtmişlerdir. İster ileriye dönük ister eş zamanlı olsun, şiddetin önemli maliyetleri olması sebebi ile ticaretin barışı teşvik ettiğini açıklamışlardır (2010, s. 763).

Rider “A game-theoretic interpretation of Marcel Mauss” isimli çalışması ile Marcel Mauss’un eserinin oyun teorisi ile bir yorumunun yapılabileceğini önermektedir. Basit bir oyun aracılığıyla, hediye verme biçimindeki mütakabiliyetin, tarihhöncesi halkların çatışmaya dayalı ilişkilerden daha işbirlikçi nitelikteki ilişkilere geçmelerini nasıl mümkün hâle getirdiğini gösterir. Bu çalışmada oyuncular için tanımlanmış birer fayda fonksiyonu bulunmaktadır. Makale, hediye ve genel olarak mütakabiliyetin, hediye iade edilmezse, güvenilir bir çatışmaya dönme tehdidi altında daha işbirlikçi ilişkilerin gelişmesine nasıl izin verebileceğini göstermektedir (1998, s. 209).

Arkeolojide Ticaret ve Toplumlararası Etkileşime Dair Kanıtlar

Montesquieu’ya göre, ticaretin tarihi, insanların iletişiminin tarihi ile eştir ve insanları barışa teşvik eden ticaretin doğal etkisidir. İki ülke karşılıklı ticaret yaptığında birbirlerine bağımlı hale gelirler ve karşılıklı ihtiyaçlar üzerine çıkar ilişkisi kurulmuş olur. Montesquieu ayrıca, bir ülkede eğer ticaret yoksa bu durumun “haydutluğu tetikleyeceği”ni belirtir (2019, s. 418). Bu doğrultuda mübadele ve ticaret insan

toplumlarının gelişiminin temeli olarak görülmekte ve insanın toplumsal evriminde şekillendirici bir faktör olarak yer bulmaktadır (Oka ve Kusimba, 2008, s. 341).

Renfrew, 1970'lere kadar ticaretin tarih öncesi bir insan aktivitesi ve kültürlerarası temasın gerçekleştiğinin göstergesi olmasına rağmen hak ettiğinden daha az ilgi gördüğünü belirtir (1969, s. 151). Smith ise, ampirik ve kavramsal üretkenlik dönemi olan 1980'lerden sonra arkeologların ticaret araştırmalarından uzaklaştığını ve değişim analizlerinin de K. Polonyi'nin, karşılıklılık, yeniden dağıtım ve değiş tokuş sınıflandırması ile gerçekleştirildiğini açıklar (2004, s. 83–83). Ayrıca Marcel Mauss'un "Armağan Üzerine Deneme" çalışmasından önce ticari olmayan yükümlülükler bilimsel bir araştırma alanı oluşturmamaktadır (Weber, 2018, s. 50).

Tarih öncesi ticareti açıklamada tek bir tanımlama yeterli gelmemektedir (Doğan, 2008, s. 17). Arkeolojide tanımlama, bir materyalin fiziksel ve kimyasal özellikleri teşhis edilerek, belirli bir doğal kaynağa ait olduğunun belirlenmesi sureti ile yapılır. Bir materyalin spesifik kaynağının tanımlanması, bitmiş nesnenin ya da hammaddenin açıkça başka bir bölgeden taşındığını gösteriyorsa bu genellikle ticaret ve dolayısı ile takas anlamına gelmekte, erken seyahatin göstergeleri ve belki de değişim sistemlerinin gelişimine işaret etmektedir (Renfrew, 2005, s. 23).

Ticaret, doğal dağılımı sınırlı olan (tuz, obsidyen vb.) ve üstün teknik bilgi ve diğer ekonomik faktörler ile sınırlı bir alanda en verimli şekilde üretilen ürünler olarak iki çeşittir. Tarihöncesi toplumlarda ise doğal dağılımı sınırlı olan ticaretin şeklinin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ticaret en geniş anlamıyla, barışçıl insan gücü aracılığıyla malların karşılıklı değişimi, takası ya da hareketi olarak tanımlanabilir. Karşılıklılık her zaman kanıtlanamasa da ganimet, haraç veya verginin olası olmadığı durumlarda genellikle bir karşılık vermekten bahsedilebilir. Mallar herhangi bir baskı altında verilmediği sürece karşılığında bir mal alınması da olası gözükmektedir (Renfrew, 1969, s. 152).

Dağılım haritaları, malların ve materyallerin dağılımındaki kapsamı ve yoğunluğu gösterebilir. Ancak materyallerin takas sonucu seyahat ettiğine karar vermek zordur ve eğer takas ise, takas işleminin diğer bileşenlerinin neler olduğu başka bir zorluğu beraberinde getirmektedir (Renfrew, 2005, s. 24). Diğer taraftan arkeolojik kayıtlarda karşılıklı ticaret oldukça az belgelenebilmektedir. Bir yönden hareket eden nesnelere dağılım modeli oluşturabilse de karşı yönden hareket belirgin olmamaktadır. Karşılıklı iki metanın göreceli değerleri çoğunlukla kavramsal olarak çalışmalarda yer almaktadır (Renfrew, 1969, s. 155).

İnsanlığın tarihsel süreci üzerine uzun yıllardır arkeologlar tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, tarih öncesi insan etkileşimleri ile ilgili olarak önemli miktarda veriyi barındırmaktadır. Malzeme ve metaların küresel dağılımı ve değişimi büyük veri

setlerinden birisini oluşturmaktadır. Ancak bu etkileşimin doğası ve farklı kültürlerin şekillenmesindeki oynadıkları rol henüz yeterince anlaşılammıştır (Oka ve Kusimba, 2008, s. 339).

Arkeolojik kaynaklar on binlerce yıl önce, Üst Paleolitik Çağ'da yaşayan toplulukların birbirinden bağımsız olmadıklarını, gruplar arasında ürünlerin değiş tokuş yapıldığını göstermektedir. Alışverişe konu olan nesnelerin ise daha çok lüks olarak değerlendirilebileceği bilinmekte, maddi nesnelerin alışverişinin aynı zamanda fikirlerin birikimine de fırsat hazırladığı belirlenmektedir (Childe, 2009, s. 52–53).

Değişim sistemlerindeki gelişimin karmaşık toplumların gelişiminde önemli bir rol oynadığı (Renfrew, 2005, s. 26) göz önünde bulundurulduğunda, karşılıklılık metalar arasında yapılsa bile, karşılıklılık sırasında yeni fikirlerin teması kaçınılmaz olmuştur. Nitekim çöküş halindeki toplumlarda ticaretin ve bilginin uzak mesafelerde azaldığı belirlenmiştir (Tainter, 1988, s. 193).

Günümüzden yaklaşık 74 bin yıl önce insan nüfusunun önemli bir dar boğaza girmesine sebep olduğu düşünülen Toba patlaması toplumlar arası en eski sosyal ve ekonomik ilişkinin varlığını gösterebilir. Patlama sonucunda, yaşanan zorlu çevre koşulları süresince, geniş alanlar üzerinde gruplar ve bireyler arasında görülmemiş derecede bilgi alışverişi ve sosyal iş birliğinin varlığı belirlenmektedir. Mikrolit bıçak tabanlı endüstrilerin öncüleri ve taş alet hammaddelerinin uzun mesafelerdeki hareketi (bu hareket bilgi alışverişini yansıtan malzemelerdir) son buz çağının başlangıcı boyunca izlenebilmektedir. Anlık gelişen buzul ve volkanik kışta insanların hayatta kalabilmeleri bilgi paylaşımı ve sosyal yardımlaşma neticesinde mümkün görülmektedir (Ambrose, 2003, s 231–234).

İnsani ihtiyaçlar biyolojik arzularla sınırlı değildir. İnsanlar sürekli olarak toplumdan topluma değişen yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarmışlardır. Ancak arkeolojik kayıtlarda, üretilmiş çok sayıda çeşit günümüze kadar ulaşmamıştır. Kemik, fildişi, geyik boynuzu, kabuklar (Childe, 2019, s. 18–47), değerli ve yarı değerli taşlar, kaplar, kil, boya maddeleri, bakır ve diğer madeni cevherler (Runnels, 1989, s. 155), yontma taş endüstri öğelerinin hammaddesi radyolarit, çakmaktaşı, obsidyen ve kaya kristali uzun süre dayanan nesnelere ve günümüze kadar ulaşabilmişlerdir (Kartal, 2009, s. 120). Diğer taraftan tohumlar, tahıl, kuruyemişler, hayvanlar, tuzlanmış balık, dokuma, çanak çömlekler, hayvansal ürünler, bal, bitki ve böceklerden elde edilen boya maddeleri, bilgi, fikirler, teknik bilgi, toplumsal kavramlar ve yağmanın arkeolojik olarak kanıtlanamadığı ancak ticarete konu olduğu tahmin edilmektedir (Doğan, 2008, s. 154–155). Toplumlararası kültürün yayılması bakımından ticaret, tarih öncesi toplumlarda daha güçlü görülmektedir ve insan tecrübesinin birikimini hızlandırmıştır (Childe, 2009, s. 113).

Tarih öncesi toplumların ticaret araştırmalarında ithal edilen malzemelerin nicel çalışması temel bir yaklaşımdır. Obsidyen, çıkış noktalarının genellikle belirlenebilir olması ve istatistiksel araştırma için yeterince parça bulunması sebebi ile ticaretin nicel çalışması için uygun bir malzeme olarak görülmektedir (Renfrew, 1969, s. 156). Obsidyen, arkeolojide ticaret çalışmalarında en önemli ticaret nesnesidir ve toplumlararası temasın göstergesidir (Renfrew ve ark., 1966, s. 50). Tristan Carter “A true gift of mother earth: the use of significance of obsidian at Çatalhöyük” adlı çalışmasında obsidyeni toprak ananın gerçek bir hediyesi olarak nitelendirir (Carter, 2011, s. 1). Obsidyeni önemli yapan öncelikle diğer ticareti yapıldığı düşünölen nesnelere oranla günümüze kadar ulaşmış olmasıdır. Ayrıca oldukça uzak mesafelere büyük miktarlarda taşınan hem hammadde hem de nihai ürün olarak taşınma özelliği gösteren tek malzemedir (Doğan, 2008, s. 158). Renfrew ve ark. “Obsidian and Early Cultural Contact in the Near East” çalışmalarında Anadolu ve çevresindeki erken neolitik yerleşmelerinin hemen hemen hepsinde obsidyen kullanımının varlığını belirtir. Obsidyenle ilgili nicel bir çalışma ile toplu bir ticareti açıklayabilmek için şüphesiz tüm neolitik yerleşim yerlerinin kazılması ve eksiksiz olarak tüm obsidyenlerin bulunması gerekmektedir. Ancak obsidyen kaynaklarından uzak sitelerde, kaynak sitelere oranla arzın azlığı hem neolitik dönem karşılıklılığı hem de mübadelenin önemli bir metası olduğunu göstermektedir (1966, s. 50). Obsidyenin karşılığında yapılan ödeme ile ilgili olarak ise birçok varsayım bulunmaktadır. Tükenebilir mallar, yeni fikirler, tamirat veya konaklama varsayımlar arasında sayılmaktadır (Doğan, 2008, s. 162). Çatalhöyük’te, Hasan Dağı’ndan çıkarılan obsidyenin Suriye’deki çakmaktaşı ile mübadelesi, karşılıklı ticaretin önemli bir örneğidir (Şenel, 1982, s. 183).

Üst Paleolitik Dönem mağara resim sanatı boya maddelerinin kullanımında zengin örnekler sunmaktadır. Çeşitli boya ve dolgu maddeleri kullanılan bu sanat hem estetik hem de teknik uzmanlık konusunda dikkat çekmektedir. Boya ve dolgu maddelerinin buldukları yerin yakınında bir kaynaktan elde edilmemiş olması uzak mesafelerden getirilmiş olduğunu işaret etmektedir (Doğan, 2008, s. 183).

Toplumlararası ticarete konu olan bakır cevheri ise her yerde bulunmayan ve ithal edilmek zorunda kalınan hammadde niteliği taşımaktadır. Bu madenin sürekli kullanılması devam eden bir ikmal düzeninin örgütlenmesini, yani uygulamada ticareti gerektirmiştir. Lüks mal olmaktan çıkan madenin ihtiyaç maddesi olarak görölmeye başlanması toplumun, ithal edilen mallara bağımlı hale gelmesine yol açmıştır (Childe 2009, s. 95). Şüphesiz bu bağımlılık toplumlararası ekonomik ve sosyal ilişkilerin sürdürölmesine olanak sağlamıştır.

Antropolog Ambrose, tarih öncesi toplumlarının gerçekleştirdiği süs eşyalarının değiş tokuşunun da modern insan davranışı için önemli bir kanıt olduğunu belirtir.

Özellikle boncuk gibi “faydacı olmayan” bir nesnenin bile değiş tokuşu “gecikmeli karşılıklılık sistemi” olarak insanların riskli ortamlarda ayakta kalabilmek için sosyal bir güvenlik sisteminin kurulması anlamına geleceğini ifade eder (1998, s. 388–389).

Arkeolojide ticaretin ancak güvenli yollar aracılığı ile gerçekleştiğine ilişkin veriler de önemlidir. M.Ö. 2000’li yıllarda Anadolu’da yaygın olan Asur ticaret kolonileri barışın, ticaretin gerçekleşmesindeki rolünü göstermektedir. Anadolu’da barış ortamının bulunması Asurlu tüccarların ticaret için bu bölgeyi seçmesindeki önemli etkenler arasında olduğu bilinmektedir. Ticaret kervanlarının Asur’dan Kaniş’e (Kültepe) ulaşmaları ancak altı ay sonra gerçekleşmekteydi. Kervanların güvenliği Anadolu krallar tarafından sağlanmakta ve bunun için yol güzergâhına karakollar kurulmaktaydı (Sever, 1995, s. 3).

Antropolojik Yaklaşımda Armağan, Ticaret ve Barış

Davranışsal İktisat ve Armağan Üzerine Deneme’ye Genel Bakış

İktisat teorileri insan davranışını inceler. Uzun yıllar içinde gelişen ekonomik teoriler önemli bir çeşitlilik ve dinamizm gösterirken davranışsal iktisat bu gelişimin içinde kendini konumlandırmıştır (Egbert, 2018, s. 5) Davranışsal iktisat, iktisadın açıklama gücünü ona daha gerçekçi psikolojik temeller sağlayacak şekilde artırır. Bu durum ise iktisat yaklaşımının reddi anlamına gelmez (Camerer ve ark., 2004). İnsanın bilişsel yeteneği, sosyal etkileşimi ve bu bulguların ekonomik davranış üzerindeki etkilerini araştıran davranışsal iktisat, iktisat biliminin daha çok sosyoloji, antropoloji ve psikoloji ile ilişkilendirilmesidir. (Laibson ve List, 2015, s. 385). Bu bağlamda armağan teorisi, insan davranışlarının psikolojik yönünü antropolojik perspektifte açıklama olanağı sunar.

Ticareti tarihsel perspektifte kavramada arkaik toplumlarda görülen “armağan” konusu çalışmalarda yer bulmakta ve Marcel Mauss’un (2018) ünlü eseri “Armağan Üzerine Deneme” kendisinden sonraki dönemlere önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Hatta M. Sahlins “Taş Devri Ekonomisi” adlı kitabında, bu önemli eserin kendisinin de bir “armağan” olduğunu belirtmektedir (2010, s. 148). Uzun yıllar farklı disiplinler içinde çalışma alanı bulan Mauss’un eseri arkaik¹ toplumlarda değiş tokuşun nedenleri ve biçimi üzerinedir. Mauss çalışmasında, günümüz toplumların hukuk ve iktisadi sistemlerinin ilkel ya da arkaik toplumların sistemlerinden fazla uzak olmadığını açıklamayı amaçlamıştır.

Eserin sunuş bölümünde Florence Weber, Mauss’un eserini “...sosyal antropolojinin en meşhur ama aynı zamanda en karanlık metnidir.” şeklinde yorumlar. Ayrıca Mauss’un

1 Marcel Mauss ilkel yerine arkaik kelimesini kullanmayı tercih etmiştir, Eserinde “ilkel denilen ya da arkaik dediğimiz” şeklinde bir anlatım yolu ile iki kavramı birlikte kullanmıştır s.72-75. Çalışmada bu iki kavram Mauss’un görüşüne uygun olarak kullanılmıştır.

kendisinin de eserin eksik olduğunu kabul ettiğini belirterek, Mauss'un "...daha çok bir sorunu çözmekten ve kesin bir cevap vermekten ziyade önerdiğimiz araştırma konularıdır." şeklindeki ifadesini ekler (2018, s. 11–256). Weber'e göre eser, yeni dünyanın kapılarını açmaktadır. Eseri her okuyan farklı bir yaklaşım bulur. Kimisi basit bir ticari işlem görürken kimisi bir paradigma, kimisi de ticari olmayan yükümlülüklerin formunu görür. Weber de kendi görüşünü "...eserde olgular arasındaki sınırın yeterince çizilmediği..." şeklinde açıklar (2018, s. 11–16). Sahlins de eseri (2010, s. 148), "...sonu gelmez bir şekilde üzerinde kafa yorulacak bir kaynak." olarak tanımlar. Mauss'un çalışmalarının sosyal bilimlerde içinde konumlandırılması güçtür (Tunçbilek, 2020, s. 520). Mauss çalışmasının sınırlarını kesin çizgilerle belirlemez ve araştırmacıya çalışma alanı bırakır. Nitekim eserin hem gizemli yönü hem de araştırmacılara sunulan alan onun disiplinler arası özelliğini beraberinde getirmiştir. Uzun yıllardır araştırma alanlarına dahil edilmesi de bu özelliğinin bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Weber, Mauss ile ilgili olarak "...hukuk ve menfaat kurallarını bir araya getirerek iktisat bilimi ile teorik bir tartışmaya dahil olur." şeklinde tespit ederken (2018, s. 35), Mauss'un eserinde, ilkel ya da arkaik toplumlarla, dünyanın geri kalanını temsil eden toplumlar arasındaki büyük ayırmadan bahsetmediğini belirtir. Tam aksine, hukukun ve iktisadın cevap aradığı sorulara arkaik toplumlar ile cevap bulunabileceğini açıklama amacı taşıdığını ifade eder. Nitekim Mauss da eserin muhtelif bölümlerinde günümüz toplumlarında görülen hukuk ve iktisadi sistemlerinin izlerinin arkaik toplumlarda olduğunu açıkça belirtir (2018, s. 191, 245, 258). Mauss'un bu yaklaşımı, ilkel ya da arkaik toplumların düşünce yapılarının ve davranış şekillerinin, iktisatta açıklanmaya çalışılan bireylerin, özünde benzer olduklarını ve iktisadi ve hukuk sistemlerinin birbirinden bağımsız olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Nitekim Mauss şu sözlerle konuyu açıklığa kavuşturur: "İktisadidirler: zira değer, fayda, çıkar, lüks, zenginlik, kazanma, biriktirme fikri, diğer yandansa tüketim, hatta tamamıyla israfa yönelik salt harcama fikri, bugün bizde olduğundan farklı anlaşılabilir da bu fenomenler de mevcuttur." (2018, s. 258).

"Armağan Üzerine Deneme" 1925'te yayımlandığından beri, çok sayıda bilim dalının ve araştırmacının inceleme alanına dahil olmuş ve armağan vermenin ya da almanın temelinde bulunan unsurlar gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Eser dikkatli okunduğunda sadece bir armağan döngüsünden ziyade fayda, mülkiyet, ticaret, barış, kâr (Komter, 2007, s. 93; Sahlins, 2010, s. 159–171), hukuki bağ, adalet, müeyyide, borç ilişkisi (Weber, 2018, s. 29–38), verimlilik, karşılıklılık, iş bölümü, sözleşme, lüks tüketim ve artı ürün gibi birçok olgu rahatlıkla görülmektedir. Gerçekten de Mauss'un eserinde armağan temelinde ekonomiden sosyolojiye, hukuktan psikolojiye her şey inceleme alanının kapsamını oluşturmuştur. Ancak daha çok sosyoloji ve antropolojide çalışma alanı bulan armağan disiplinler arası çalışma için halen yeterli düzeyde ele alınamamıştır. Mauss'un eserinin kendisi de bir armağan ise eseri okuyan her araştırmacı için bir geri dönüş gerçekleşmelidir. Mauss, çalışmanın çerçevesini:

“İskandinav uygarlığında ve daha birçok başkalarında, değiş tokuşlar ve sözleşmeler teoride gönüllü, gerçekteyse zorunlu olarak yapılan ve geri verilen hediyeler şeklinde ortaya çıkar.”

şeklinde çizer (2018, s. 72). Çalışmasında olgulardan hareket ederek günümüz toplumlarının “ilkel denilen” ya da arkaik toplumlara ne kadar yakın ya da ne kadar uzak olduğunu karşılaştırmalı bir yaklaşım sunar. İkel toplum kurumlarının hem bugünkü hukuk ve iktisat biçimlerine geçişini hem de dünya toplumlarının tarihsel süreçlerini açıklamaya yardımcı olacağını açıklar. Diğer taraftan mevcut hukuk ve iktisat sistemlerinin, geçmiş toplumlardaki benzer kurumlardan başladığını ispatlamaya çalışır.

Mauss, bizden önceki toplumların ticari ilişkilerinde iktisadi bir pazardan yoksun olmadıklarını, sözleşmenin ve satışın nasıl yapıldığını, değiş tokuşu, paradan önce pazarın nasıl işlediğini ve bu işlemlerdeki, ahlak ve iktisadın tüm toplumların temelinde olduğunu göstermeyi hedeflemiştir. Mauss eserinde “İkel ya da arkaik toplumlarda alınan hediyeğin geri ödenmesi zorunluluğunu gerektiren hak ya da çıkar ilkesi nedir? Verilen şeyde nasıl bir güç ilkesi vardır ki alanı geri ödeme yapmaya zorlamaktadır?” sorularını ve bu sorularla bağlantılı meseleleri incelemiştir (Mauss, 2018, s. 73–74). İnceleme konusuna ilk olarak R. Elsdon Best’in Ngati-Raukawa kabilesi mensubu Maori bilgesinden (Tamata Ranapiri) derlediği bir “asıl metin” kaynaklık etmektedir. Bu metin uzun yıllardır araştırmacılar için üzerinde çalışılan önemli bir kaynak olmaya devam etmektedir:

“Size hau hakkında konuşacağım...Hau, esen rüzgâr değildir. Hiç ilgisi yok. Belirli bir eşyaya (taonga) sahip olduğunuzu varsayalım ve siz bu eşyayı bana veriyorsunuz. Onu sabit bir fiyatla bana vermiyorsunuz. Bu konuda pazarlık yapmıyoruz. Şimdi ben bu eşyayı üçüncü kişiye veriyorum, o da belirli bir süre geçtikten sonra ödeme (utu) olarak bir şey vermeye karar veriyor. Bana bir şeyi (taonga) hediye ediyor. Şimdi onun bana verdiği bu taonga, benim sizden aldığım ve ona verdiğim taonga’nın ruhudur (hau). Sizden gelen bu taonga’ların karşılığında aldığım taonga’ları size vermek zorundayım. Onu kendime saklamam adil (tika) olmayacak, ister onlar arzu edilir (rawe) ister arzu edilmeyen (kino) olsun. Onları sana vermek zorundayım çünkü onlar bana verdiğin taonga’nın hau’su. Eğer diğer taonga’yı kendim için saklarsam bana ciddi zarar gelebilir, hatta ölüm. Bu hau’nun doğası, kişisel mülkiyetin hau’su, taonga’nın hau’su, ormanın hau’sudur. Kati ena (bu konuda bu kadarı yeterli)” (Mauss, 2018, s. 88–89).

Tamata Ranapiri’ye ait asıl metin üç kişi arasında gerçekleştiği düşünülen bir armağan döngüsünü anlatır. Oldukça sadeymiş gibi gözükse de bu metin iktisadi, hukuki, sosyolojik, antropolojik ve kültürel olguları içinde barındırılmakla birlikte, her okuyuşta yeni anlamlara ulaşılmaktadır. Mauss (2018, s. 91) bu metinde bazı hususların açık bazılarının da belirsiz olduğunu ifade eder. Sahlins metni yorumlarken (2010, s. 159–161), bu döngünün neden sadece iki kişi ile sınırlı olmadığını “yaşlı beyefendinin bariz zekasını hafife almak” şeklinde açıklar. Nitekim iki kişi ile gerçekleşecek bir armağan değiş tokuşu oldukça basit olacaktır. Sahlins’e göre belirli bir sürede elde edilecek faydayı göstermek ve hediyeğin meyvelerini ilk sahibine geri dönmesi gerektiğini

anlatılabilmek için üçüncü kişi zorunlu olarak bu döngüye dahil edilmiş olmalıdır. Şüphesiz sadece iki kişi arasında gerçekleşecek bir armağan döngüsünde hem armağan hem de varsa armağanın ürünleri ilk sahibine dönmelidir. Ancak olaya üçüncü kişinin dahil edilmesi ile bir kişinin verdiği hediyein başka birisinin sermayesine dönüşme durumu anlatılmak istenmiştir.

Mauss, Maori hukukundaki yasal bağın, nesnelere aracılığı ile oluşan ruhların bağı olduğunu açıklar. Çünkü nesnenin kendisi bir ruhtur, ruhtandır. Bu nedenle birisine bir şeyi hediye olarak vermek kişinin kendisinden bir şey vermesidir. Dolayısı ile hediyeler yolu ile değiş-tokuşun doğası çok daha iyi açıklanabilir (Mauss, 2018, s. 92). Verilen şeydeki bu güç “*hau*”dur. *Hau*, hediye verenin ruhudur. Bu ruh, hediye alan üzerinde mistik ve tehlikeli bir kontrole sahip olmasına yol açar. *Hau* hediyein neden geri ödendiğini açıklar (Sahlins, 2010, s. 149). *Hau* doğduğu yere, ormanın kutsal alanına, klana ve sahibine geri dönmeyi arzular. *Hau* (ya da taonga) bir tür bireyselliğe sahiptir ve bir zincire bağlıdır. Taonga’nın ruhu olan “*hau*” hediye alıp verme işleminin gerçekleştiği üç kişiyi değil, taonga’nın devredildiği bütün bireyleri takip edecektir (Mauss, 2018, s. 90–91). Weber’e göre ise *hau* armağan döngüsünün adalet ve müeyyide boyutudur (2018, s. 36).

Tamata Ranapiri armağan döngüsünü anlatırken (Mauss, 2018, s. 88), armağanın bir fiyat belirlenmeden verildiğini, pazarlık yapılmadığını, üçüncü kişiye verildikten sonra üçüncü kişinin bir zaman süresi sonunda ödeme olarak bir şey vermeye karar verdiğini açıkça belirtir. Fiyat ve pazarlık gibi iktisadi unsurlar armağan döngüsü içinde yer almazken ödeme bu döngünün içine dahil olur. Aslında Tamata Ranapiri kendi toplumlarından uzak olmayan fiyat, pazarlık ve ödeme gibi iktisadi kavramları açıkça dile getirirken teoride gönüllü gerçekte ise zorunlu olan armağanın bir ödeme mekanizmasına sahip olduğunu açıklar.

Faydacılık ve Armağan

Mauss armağan iktisadının, “sözde doğal iktisadın”, faydacılığın çerçevesi içine girmekten bir hayli uzak olduğunu belirterek, bir çıkar söz konusu olsa bile bunu modern toplumlarda bireyleri yönlendiren çıkar anlayışına benzetmez (2018, s. 245–253). Ancak hediyein verildiği andan itibaren karşılığını beklemeye başlaması, “teoride gönüllü gerçekte ise zorunlu olması” ve süre uzadıkça yükümlülüğünün artması fayda maksimizasyonundan tamamıyla uzak olmadığını ve aynı zamanda ticaretin başlaması için ilk adımın atıldığını göstermektedir. Nitekim Sahlins’de (2010, s. 159), Tamata Ranapiri’ye ait metinde yer alan üç kişilik armağan döngüsünde, armağanın ürünlerinin ilk sahibine geri verilmesinin yani elde edilen “faydanın” ilk alıcısı ile buluşması gerektiğini belirtir.

Ticaretin temelinde bulunan barışı, armağan teorisi ve faydacı yaklaşım ile değerlendirirken faydacılığın gerek ahlak felsefesinde gerekse iktisadi düşüncede,

temelde benzer anlayışta olduğunu görebilmek için, teoriyi uzun tarihi içinde ele almak önemlidir. Bu, antropoloji ve felsefenin, birbirinden ayrılmaz (Kant, 2022, s. 16) iki bilim olma özelliğinin kaçınılmaz sonucu olarak çalışmanın kapsamını belirlemektedir.

Faydacılık teorisi, ahlaki olarak doğru eylemin en fazla mutluluk üreten eylem olduğunu iddia eder (Sverdlik, 2012, s. 79). Faydacılık, Bentham'ın teorisi ile özdeşleştirilse de MÖ 5. yy'a, Çinli filozof Mo Tzu'a kadar uzanmaktadır (Scarre, 2002, s. 28–72). Faydacı gelenekteki her düşünce okulu, ahlakın her ayrıntısında, eylemlerin mutluluk üzerindeki etkili gücünü kabul eder (Mill, 2017, s. 54). Felsefesinin amacı insan mutluluğu üzerine olan Epikuros da hazzın tüm canlıların birincil amaç olduğunu, yeni doğan çocuklar ve hayvanların da hazzı aradıklarını ve acıdan kaçındıklarını belirtir. Haz tamamen duyguya bağlıdır. Her seçim ve kaçınma için başlangıç noktası hazdır (Laertius, 2021, s. 13–22). Faydacılık, ne bireyin mutluluğu için toplumun mutluluğunu feda eder, ne de toplumun mutluluğu için bireyin mutluluğunu feda eder. Hatta faydacılık ekosistemi oluşturan tüm canlıları kapsayacak kadar çalışma alanını genişletir. Toplumda belirlenmiş hukuk kuralları, örf – adet, gelenek, din ya da ahlak kurallarının dışında, hangi eylemlerin doğru ya da yanlış olduğu ile ilgili olarak, faydacılığın sınırlarını çizmek zordur. Toplumu oluşturan bireyler seçimlerinde, kendilerine haz sağlayacak farklı mutluluk araçlarını tercih ederler.

J. S. Mill, ahlakın temeli olarak kabul edilen “fayda” ya da “en büyük mutluluk ilkesi”ni eylemlerin mutluluğu artırma eğiliminde oldukları oranda doğru, mutluluğun tersini üretme eğiliminde oldukları oranda yanlış olduğunu belirtir. Mutluluk kavramı ile memnuniyet ve acının yokluğu amaçlanmaktadır. Ayrıca fayda, yalnızca mutluluğu aramayı değil, aynı zamanda mutsuzluğun önlenmesini veya hafifletilmesini de içermektedir (2017, s. 59). Bentham'da faydayı soyut bir kavram olarak tanımlar ve faydanın, bir şeyin bir kötülükten korunmak veya bir iyilik sağlamak yolundaki eğilimini veya özelliğini dile getirir. Bentham, bireyin faydasına veya çıkarına uygun olan her şeyin toplam refahını arttırmaya, toplumun faydasına ya da çıkarına uygun olan her şeyin de toplumun toplam refahına arttırmaya yönelik olacağını belirtir (2021, s. 2).

Faydacılık sadece ahlaki ve politik bir felsefe değildir, aynı zamanda bir eylem felsefesidir. Faydacılığın bazen, başkalarının yararına hiç dikkat edilmeden, tamamen bencil eylemlerin dikkate alınmasından kaynaklandığı iddia edilmektedir. Ancak bu sadece teorinin abartılarak anlaşılmasıdır. Kişinin kendi çıkarını araması, kişinin başkalarının kaderini göz ardı ettiği anlamına gelmez. Faydacı eylem felsefesindeki düşünce ile faydacı ahlak felsefesindeki düşünce tam olarak paraleldir (Baujard, 2013, s. 2). Tüm faydacı yaklaşımlarının temeli ahlak felsefesine dayanmaktadır. Bu sebeple klasik iktisadın fayda yaklaşımı ile neoklasik iktisadın fayda yaklaşımı da özünde

birbirinden farklı değildir. Ancak bilimlerin gelişimi yeni anlayışları ve yöntemleri beraberinde getirmiştir. Fayda bireyin hayatta kalma stratejisidir. Bunu çoğu zaman oldukça hızlı işleyen bilişsel süreçte gerçekleştirir ve gündelik hayatında aldığı kararlarda faydacılık yaklaşımına uygun hareket edip etmediğini çoğunlukla sorgulamaz.

Mauss'un armağan döngüsünü iktisadın fayda anlayışından uzak görmesi, fayda teorisinin salt bireysel çıkar üzerine kurulmuş olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Mauss, duygulardan uzak bir harcamanın hiçbir toplumda olmadığını ve bireyin nihai amacı fayda olmayan tüketime de eğilimli olduğunu belirtir. O'na göre bireyin sadece kendi amaçları ve çıkarları peşinde koşması toplumun amaçlarına, huzuruna, çalışma hayatına ve mutluluk kaynaklarına zarar verir. Bu etkiyle de geri dönüş bireyin kendisine zararı ile sonuçlanır. (2018, s. 254). İster bireysel ister toplumsal çıkarlara yönelik olsun birey, armağan vermekten dolayı memnuniyet elde ediyorsa bu eylem faydadan uzak bir yapı göstermez. Burada asıl soru, nihai amacı fayda olmayan tüketimden ne anlaşılması gerektiğidir. Damasio, "Descartes'in Yanılgısı" adlı kitabında duygu ve aklın birlikte hareket ettiğini açıklar (2021). Akıl ve duyguyu birbirinden ayırt etmenin zorluğu karşısında nihai amacın fayda olup olmadığına karar vermek ya da bireyin nihai amacı fayda olmayan bir eylemde bulunup bulunmadığını belirlemek güçtür. Vermek, almak ve geri vermek döngüsünde, kısa veya uzun vadede, mutlaka fayda ile karşılaşılr.

Armağan ve faydacılık ilişkisinde Alain Caillé'nin anti faydacı bakış açısı da değerlendirilmiştir. Caillé "Faydacı Aklın Eleştirisi" adlı çalışmasında, bir süre, faydacılığın tarihi ve doğası ile ilgili olarak oldukça genel bilgiye sahip olduğunu ve görüşlerinin sadece Bentham'ın eserlerinden olan bir çerçeveye dayandığını belirtir. Caillé, faydacılığın kökeni ve anlamı ile ilgili bilgiye oldukça geç kavuştuklarını açıkça dile getirir. Ayrıca Mauss'un armağanının, önceleri başka toplumlar için geçerli olduğunu düşündüklerini ancak armağan olgusunun modern toplumların tamamında var olduğunu ve bunu 1990'lardan sonra fark edebildiklerini ifade eder (2007, s. 9). O'na göre bireyler iktisat ve siyaset sahnesinde var olmadan önce bireysel ilişkilerin yer aldığı birincil toplumsal alanda varoluşlarını yapılandıırırlar. Bu alan akrabalık, arkadaşlık, komşuluk gibi farklı ve geniş alanları içermektedir. Bu alandaki ilişkiler verme, alma ve iade etme zorunluluğuna göre işlemektedir ve faydacı olarak nitelendirilmez (2007, s. 9–173). Diğer taraftan Mauss, armağan yükümlülüğünün sözde gönüllü ve karşılıksız olmakla birlikte zorunlu ve çıkarıcı olan niteliğini vurgular (2018, s. 72–73). Dolayısı ile bireyler arası ilişkiler ne kadar yakın ya da ne kadar uzak olursa olsun armağan yükümlülüğünün zorunlu ve çıkarıcı özelliği onu faydacı yaklaşımdan uzaklaştırır. Kaldı ki birincil toplumsal alanda birey kendi varoluşunu kurarken ahlaki değer yargılarına göre hareket eder, iyi ya da kötü eylem arasında seçim yapar. Birincil toplumsal düzendeki duygular ile ikincil toplumsal düzendeki

duyguların sınırlarını çizmek zordur. Nitekim birey iki farklı alan için bu kadar hesaplayıcı olamaz. Damasio da, kişisel ve sosyal kararların bireyin hayatta kalma stratejisinden soyutlanamayacağını açıklar (2021, s. 102). Bentham ise toplumda bireylerin şahsi mutlulukları için çalışırken aynı zamanda genel mutluluk için de çalışmış olacaklarını belirtir (2021, s. 2–67). Sahlins’e göre hediye ilerlemedir, akıldır. Öyle ise verilen, alınan ya da geri verilen her hediye, elde edilen fayda nasıl tanımlanırsa tanımlansın, aklın sonucudur. Hediye verme eylemi akıl kullanılarak kurulacak ilişkinin ilk adımıdır ve karmaşık yapıdaki bireysel ya da toplumsal ilişkinin sürecini başlatır. Bu karmaşık süreci iktisadi unsurlardan izole etmek güçtür. Özellikle ilkel ya da arkaik toplumlarda sosyal ve ekonomik hayat iç içe geçmiştir. Karşılığını bekleyen hediye iki taraflı iktisadi ilişkinin kurulduğunu göstermektedir.

Caillé faydacılık karşılığını, ahlak yasası ve çıkar gütmeme üzerine, olarak açıklar. Ancak diğer taraftan da armağana, şahsi çıkarın eşlik etmediğinin düşünülemediğini ifade eder. Ayrıca Mauss’un çelişkili yorumları bulunmasına rağmen törensel mübadelenin arkasında, gizli bir şekilde, şahsi çıkarın bulunduğunu belirtir (2007, s. 17–87). Caillé akılcılığın sınırlarının çiziminin zorluğunu dile getirir. Özellikle kısa ve uzun vadeli sonuçların farklı olabileceği, kazanç ve kayıpların ölçümlerinin ne zaman yapılması gerektiğinin belirsiz olduğunu ifade eder. Caillé bu zorluğu bir örnekle sorgular: “Mesela ölüm döşegindeki bir özne, aldığından daha çok verdiğini anlarsa, kendine akılcı diyemeyecek midir?” (2007, s. 109) Böyle bir durumda bireyin yaşamı süresince yapmadığı hesaplaşmayı ölümü sırasında yaptığı görülür. Bu hesaplaşmada yaşadığı süre boyunca kazanımlarını sorgulamıştır ve fedakarlıklarının önemli bir bölümünün karşılığının oluşmadığını anlamıştır, tıpkı armağan döngüsünde anlatıldığı üzere. Öyle ise bu birey için verme, alma ve geri vermeden oluşan toplam yükümlülük süreci çoğu zaman tam olarak gerçekleşmemiştir. Caillé akılcılık konusunda diğer bir zorluğun cömertlikte olduğunu belirtir. Kendisi, hesap mantığının işlemediğinin bilincinde olunan bir cömertliğin tercih edilmesini akılcılıkla ilişkilendirir. Ancak cömertlik neticesinde bireyin elde edeceği hazzı hesap mantığının sınır çizgisinden ayırmak güçtür. Kaldı ki kısa vadede hesap mantığının işlemediğinin düşünülmesi uzun vade için geçerli olmayabilecektir. Belki de birey, ölümü sırasında bu hesaplaşmayı yapacaktır.

Nitekim iktisat bilimi için de bu zorluklar geçerlidir ve varsayım üzerine hareket eder. Toplumun toplam mutluluğunu arttıran her eylem hem ahlak felsefesinde hem de iktisatta fayda olarak nitelendirilir. Buna “tanınma” ya da “ün” duyguları da dahil edilmelidir. Nitekim Bentham (2021, s. 28) basit hazları sıralarken bu durumu “iyi bir ünün verdiği haz” olarak kategorize eder. Sahlins, Nambikwara şefinin iktidarının ilk ve başlıca aracının cömertlik olduğunu belirtir. Şefin en önemli özelliği cömertliğidir. Halkı tüm bunlardan azami fayda elde eder. Başka bir örnek de Tahitili rahip-şef Ha’amaniani’ye aittir. Şef, aldığı her şeyi hemen dostlarına ve baktığı kişilere dağıtır.

Bu davranış oldukça savurgan görünür. Ancak eğer bunu yapmazsa önemli bir şey olarak kalamayacağını bilir ve durumu mazur gösterir (Sahlins, 2010, s. 133). Konu ile ilgili olarak Hobbes'un dördüncü doğa yasası iyi bir açıklama sunabilir. Bu yasa minnettarlık üzerinedir ve armağan olgusu ile yakın ilişkilidir: "...çünkü hediye gönüllüdür ve tüm gönüllü eylemlerin amacı, her insanın kendi iyiliğidir; ki, insanlar hüsrana uğrayacaklarını görürlerse, hayırseverlik veya güvenin, dolayısıyla karşılıklı yardımın veya insanlar arasında uzlaşmanın başlangıcı olmayacak, dolayısı ile insanlar hep savaş durumunda kalacak..." (1651, s. 93).

Anti-faydacı bakış açısında, hediyeğin özgürlüğü ana özelliklerinden biri olarak görülürken, hediyelerin bir karşılıklılık döngüsü içinde olduğu fikri önemsizdir. Faydacılık karşıtı yaklaşımda, karşılıklılık, gerçek armağanların ve gerçek cömertliğin özgürlüğüne karşıdır. Ekonomistlerin yaklaşımı, karşılıklı mübadelede yer alan aktörlerin tercihlerinin doğasını araştırır, ancak karşılıklılık ilkesinin neden bu kadar etkili olduğuna dair bir analiz sağlamaz. Komter, armağanın hem faydacı hem de faydacılık karşıtı olmak üzere çok amaçlı sembolik bir faydayı gösterdiğini ve karmaşık bir yapısının olduğunu açıklar. Ayrıca insanın doğasının ne tam faydacı ne de fayda karşıtı olduğunu belirtir. İnsan cömert olabileceği gibi hesaplayıcı da olabilir ya da iki duyguyu aynı anda taşıyabilir (Komter, 2007, s. 93–101). Nitekim Kant da bir eylemin mutlak iyilik içerip içermediğinin bilinemeyeceğini belirtir (2022, s. 33).

Armağan verildiği andan itibaren karşılığını bekliyorsa, cömertlik olarak bir ün sağlama amacı taşıyorsa, fedakârlık neticesinde karşı tarafın mutluluğu bireyi de mutlu ediyorsa, armağan çatışmaya engel oluyor barışı getiriyor ya da olası çatışma riskini en aza indiriyorsa, bireyler ya da toplumlararası olumlu ilişkileri kalıcı olarak tesis edebiliyorsa faydacılıktan uzak bir yapı göstermemektedir.

Bir dönem sosyologların önemli bir bölümü, bireylerin tercihlerini şekillendiren ve onlara anlam katan unsurların toplumsal normlar ve düzenler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan iktisatçılar ise, gerek tek başına gerekse sosyal durumların içinde olsun, rasyonel seçim çerçevesi içinde insan davranışının açıklanabileceğini kabul etmişlerdir. Bir süre sonra çalışmalar iki alan arasında birbirleri ile ilişkili olacak şekilde gelişmeye başlamıştır (Hayakawa, 2000, s. 1–2). Nitekim Mauss'tan sonra rasyonalite teorisi üzerindeki çalışmalar kapsamını tarih, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi alanlarda genişletmiştir. Gerçek dünyadaki rasyonel davranış, insanların zihinleri ve dış çevresi tarafından belirlenir (Simon, 2000, s. 25). Toplumda bireyler, izole edilmiş bir şekilde yaşamamaları sebebi ile birey tarafından verilen seçim kararları sosyal ve kültürel çevreden bağımsız gerçekleşmemektedir (Hayakawa, 2000, s. 7–8). İnsanlar karşılaştırma yaparlarken değerler, inançlar, beceriler ve sosyal çevreden büyük ölçüde etkilenmektedir. Dolayısı ile akılcılık, toplumsal ve tarihsel bir bağlamda değerlendirilmelidir (Simon, 2000, s. 25). İlkel toplumlarla günümüz toplumlarını

karşılıklı incelerken, elbette ki iktisadi ve hukuki olgular arasındaki benzerliklerin sınırını kesin çizgilerle belirleyemeyiz. Rousseau da, doğa ile iç içe yaşayan insanlar ile modern toplumlardaki insanların duygularının ister istemez, yaşadıkları çevreye göre şekillendiğini belirtir (2021, s. 101).

Beklenen faydanın elde edilmediği, değiş tokuşun ya da ticaretin gerçekleşmediği durumda yine de bir fayda elde edilebilir mi? Montesquieu'ya göre zarar ile sonuçlanmış bir ticaret bile başka faydalar sağlayabilir (2019, s. 423). Armağan güven üzerine kurulacak karşılıklı ve karmaşık ilişkinin ilk adımıdır. Armağanı ilk veren taraf, armağanın geri dönüp dönmeyeceği hususunda belirsizlik altında bir seçim yapmıştır. Belki de armağanın geri dönmemesi durumunda, olası bir çatışma riskini en aza indirme beklentisini karşılamayı amaçlamıştır.

Hukuki Bağ ve Ticari İlişki

Mauss eserini "...teoride gönüllü gerçekte ise zorunlu olarak verilen ve geri verilen hediye değiş tokuşlar..." şeklinde sınırlandırır. Mauss'a göre, insanlar "şeyler" veriyor ve geri alıyorsa bunun sebebi insanın kendisine olan saygısını karşı tarafa sunmasından ve bu saygının yine kendisine dönmesinden kaynaklanmaktadır. Armağan veren insan aslında kendisinden (kendisinden veya malından) bir şeyler vermiştir. Aslında her şey birbirine bağlıdır ve karışmıştır. Ruhlar, şeyler, kişiler ve hayatlar birbirleri ile iç içe geçmiştir. Sözleşme ve değiş tokuş ise bu karmaşıklığın sonucudur (2018, s. 110–188). Sahlins de Mauss'tan bugüne iktisat ile antropolojinin yakınlaşması ile mübadele konusunun daha rasyonel bir şekilde ele alındığını belirtir ve karşılıklılığı, dikkatlice hesaplanmış bir öz çıkar ile birlikte çeşitli değerlendirmelerin de yer aldığı, saf bir sözleşme olarak tanımlar (2010, s. 178). Her sözleşme de yükümlülük oluşturan bir eylemdir (Kant, 2022, s. 39).

Görünürde gönüllü ve karşılıksız, gerçekte ise zorunlu ve çıkarıcı olan armağan döngüsünde yazılı olmayan bir sözleşme karşımıza çıkmaktadır ki, bu sözleşmeleri Mauss isimsiz akitler olarak adlandırır. Bu akitle ticari ilişki başlamış olmaktadır. Toplam yükümlülük ise hediye verme, alma ve alınan hediyelerin geri verilmesi zorunluluklarından oluşur. Sözleşme ve sözleşmeye bağlı ticari ilişki bu üç zorunluluk üzerine kurulmuş olur. Öncelikle hediye verenin mülkiyet hakkı, hediyein karşılığının verilmesini zorunlu hale getirir. Eğer bu zorunluluk yerine getirilmemişse ticari ilişki ve hukuksal bağ kurulmamış olur. Vermeyi reddetme ya da almayı reddetme savaş ilan olarak görülür ya da ittifakı reddetme anlamına gelir (Mauss, 2018, s. 73–200).

Ancak alınan armağanın geri verilmesi ve yükümlülüğünün yerine getirilmemesi sadece ittifakı reddetmekle sınırlı olmayacaktır. Nitekim Tamati Ranaipiri'ye ait metinde bu;

".. Bu ikici *taonga*'yı kendime saklasaydım başıma ciddi bir bela gelebilirdi, hatta ölebilirdim bile"

şeklinde görülür. Armağanın ya da armağanın getirisinin, armağanı veren tarafa dönmemesi, armağanı alan için tehlikeli sonuçlar doğurabilecektir. Bu durumu Mauss, Maori hukukundaki hukuksal bağın, şeyler üzerinden kurulan ruhların bağı olduğu şeklinde açıklar. Çünkü birisine bir şey verme kendi ruhundan bir şey vermedir ve yine kendi ruhuna dönmelidir (2018, s. 88–92).

Armağan döngüsü iki, üç ya da daha fazla kişi arasında da gerçekleşse hem armağan hem de armağanın ürünleri ilk sahibine geri dönmelidir. Armağanın ürünlerinin varlığı, armağanı alan kişi tarafından sermaye haline getirildiğini göstermektedir. Dolayısı ile elde edilen getirinin sermayenin sahibine geri dönüşü kaçınılmaz olacaktır. Sahlins, Mauss'un "hau"yu ruh olarak çevirmesinden ziyade, her ne kadar ekonomik ve tarihsel açıdan Maori hukuku için uygun düşmese de "kâr" olarak çevrilmesinin daha uygun olacağını belirtir (Sahlins, 2010, s. 159).

Armağan döngüsünde şeylerin arasındaki büyü ve dini bağların dışında hukuki bir bağ da bulunmaktadır. Alınan ve verilen armağanlar taraflar arasında gayri kabili rücu bir bağ oluşturur ve taraflar birbirlerine bağlanır. Armağanı alan kişi için hem alma yükümlülüğü hem de karşılık verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Geri verilmeyen ya da geri verilme niyeti olmadan alınan armağanda armağanı alanı "aşağı bir mertebeye" indirmiş olmaktadır (Mauss, 2018, s. 197–235). Kant da iyiliği "silinmesi mümkün olmayan bir borç" olarak tanımlar. Her ne kadar iyiliğin karşılığı verilse de bu, iyiliği ilk yapan tarafın duygularının ötesine geçememektedir (2022, s. 268). Öyle ise nesnelere aracılığı ile kurulan hukuki bağ her iki tarafa da yükümlülükler getirmektedir. Bu hukuki ilişkinin sonucunda, yükümlülüklerin yerine getirilmemesinde para öncesi toplumlardaki yaptırımlar şüphesiz günümüz toplumlarından farklılık gösterir. Yazılı hukuk kurallarının olmadığı bu toplumlarda yaptırımlar büyü veya ahlaki gibi olgulardan oluşmaktadır.

Armağan günümüz iktisadi sistemlerinde yer alan vade kavramından da uzak değildir. Mauss vadeli satışların, sadece uygarlığın üst aşamasında olan toplumlar için geçerli olduğu görüşünü doğru bulmamaktadır. Aslında bu iktisadi ve hukuki olgu modern toplumlar için eski geleneklerin sürdürülmesidir (Mauss, 2018, s. 147). Armağan döngüsünde her ne kadar yazılı bir sözleşme olmasa da makul bir sürede "vadede" geri verme zorunluluğu devreye girmekte, bu süre aşıldığında ise geri dönüşün, eşdeğerinden fazla bir değerde olması beklenmektedir.

Armağanın, armağanı alan taraf açısından, yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi modern toplumların hukuk ve ekonomik sistemlerinde, taraflardan birinin sözleşmeye uymaması durumu ile benzerdir. Armağanın karşılığının verilmemesi, armağanın getirisinin verilmemesi, geri dönüşlerin belirli bir süre içinde "vadede" gerçekleşmemesi, armağanın karşılığının belirli bir eşdeğerde olmaması ya da öngörülen süre aşıldıysa eşdeğerinden daha fazla bir değerde olmaması yükümlülüklerin yerine getirilmediğini göstermektedir. Modern toplumlarda, sözleşmeye dayanan ticari ilişkilerde de

tarafardan birinin sözleşmeden doğan yükümlülükleri yerine getirmemesi durumlarında, yine sözleşmede yer alan ceza ve tazminatlar söz konusu olacaktır. Ayrıca geri verilmediği takdirde, armağanı alanı “aşağı bir mertebeye” indirmiş olan armağan döngüsüne benzer olarak modern toplumlarda, sözleşme şartlarına uymayan tarafın piyasa mekanizması içinde güvenilirlik unsuru zayıflayacaktır.

Ticaretin güvence altına alınması barışın kalıcı tesis edilmesidir. Bu da toplumsal kuralların ve hukuki bağların varlığına bağlıdır. İster yazılı ister sözlü olsun her toplumun kendine ait kuralları vardır ve bu kurallara uyulması zorunluluğu toplumsal yapının kaçınılmaz sonucudur. Özellikle ekonomik yapıyı karakterize eden kurallara bireylerin uymaması toplumun işleyişine ters düşer.

Mauss eşyanın doğasında sonsuz bir yaptırım gücü bulunduğunu, bu gücün eşya çalındığında ya da kaybedildiğinde de kendini gösterdiğini belirtir. Hatta hırsızlık durumlarında gerçekleşecek davaların da bu gücün etkisinden kaynaklandığını ifade eder (2018, s. 200). Nitekim Montesquieu da, dünyadaki tüm varlıkların kendi kanunlarının bulunduğunu ve kanunların, nesnelerin doğasından kaynaklanan zorunlu ilişkiler olduğunu belirtir (2019, s. 3).

Ticaret ve Barış

Toplumların tüm haklarının temelinde toplum düzeni hakkı bulunmaktadır. Bu hakkın kökeni de sözleşmelere dayanmaktadır (Rousseau, 2016, s. 57). Toplum sözleşmesinin ilkel dünyadaki karşılığı ise hediyedir. Hediye, devlet tarafından güvence altına alınan barışı sağlamanın ilkel bir yoludur ve ittifakın, dayanışmanın, ortaklığın yani barışın kendisidir (Sahlins, 2010, s. 167). Mauss, mızrakların ya da silahların bırakılması suretiyle klanlar, kabileler, milletler ve bireyler arasında değiş tokuşun başarıldığını belirtir. Ayrıca insanların, savaşı ittifakla, yalnızlaşmayı armağanla ve durgunluğu ticaretle ikame etmeyi başararak, barışı tesis ettiklerini ifade eder. O’na göre insanlara sunulan armağanların bir amacı da birbirleri ile barış ortamı sağlamaktır. Bireyler ve toplumlar ilişkilerinde vermeye, almaya ve geri vermeye istikrar kazandırdıkları ölçüde gelişmeyi sağlamışlardır (2018, s. 103–263). Toplumlar karşılıklı ihtiyaç duydukları şeyleri değiş-tokuş, sözleşme ya da satın alma yolu ile elde eder. Alışveriş, trampa ve değiş tokuş arzusu sayesinde hem bireyler hem de toplumlar farklı yeteneklerin ürünlerini elde etmiş olurlar (Smith, 2000, s. 36–38). Önemli olan bireylerin ya da toplumların karşılıklı çıkarlarını silahlara başvurmadan savunma yolunu seçmeleridir (Mauss, 2018, s. 263).

Sahlins, Mauss’un eseri ile Hobbes’un “Leviathan”ı analizlerinin bir yerde ortak noktada çakışması sebebi ile karşılaştırarak inceler ve iki filozof arasındaki benzer düşünceleri ortaya koyar (2010, s. 167–176). Bu bakımdan ticaret ve barış üzerine yapılacak çalışmalarda Hobbes’un düşünceleri de önem arz eder.

Hobbes'a göre, bir savaş zamanının sonucunda her insan her insana düşmandır. Böyle ortamlarda sanayiye yer yoktur çünkü getireceği ürün belirsizdir. Toprağın işlenmesine de gerek yoktur. Ne denizcilik, ne deniz yolu ile emtia ithalatı, ne yeryüzü bilgisi, ne zaman hesabı, ne sanat, ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü ölüm korkusu ve tehlikesi vardır ve insan hayatı yalnız, yoksul ve kısa sürer. Barışı aramak ve onu takip etmek ilk ve en temel doğa yasasıdır. Ayrıca ölüm korkusu, rahat yaşamak için gerekli olan şeylerin arzusu ve elde etme umudu insanı barışa eğilimli hale getiren tutkulardır (1651, s. 78–80). Hobbes'un görüşleri, bir savaş zamanında, toplumun karşı karşıya kalabileceği sorunların genel çerçevesini oldukça iyi çizer. Hiçbir birey ya da toplum savaşın getireceği belirsizlik, endişe, yoksulluk ya da tehlike içinde olmak istemez. Dolayısı ile barış ve refah duygusu bir doğa yasası olarak görülür.

Mauss'a göre:

“Vermeyi reddetmek, davet etmeyi ihmal etmek, aynı şekilde almayı reddetmek, savaş ilanıdır denktir; ittifakı ve cemaati reddetmektir” (2018, s. 94).

Son dönem ekonomik analizler doğrudan yabancı yatırımın, uluslararası ilişkileri etkilediğini ve ticaretle benzer bir rol oynadığını göstermektedir (Polachek ve Seigle, 2006, s. 62). Bu bakımdan doğrudan yabancı yatırım da bir tür ittifak olarak değerlendirilebilir ve toplumlar arası ilişkide farklı bir ticaret türü olarak kabul edilebilir.

Armağan döngüsü ya da Maori bilgesine ait metin gerek insanlar gerekse toplumlar arası ilişkilerde karşılıklılık esasının önemini vurgular. İlişkilerin barışçıl temel üzerine inşa edilmesi, karşılıksızmış gibi gözükken aslında karşılığını beklemeye başlayan armağan mekanizmasında bile kendisini göstermektedir. Ticaret ve barış, birbirinin ayrılmaz parçaları olarak ilkel, arkaik ve günümüz toplumların karşısına çıkmaktadır. Armağanı ilk veren, barışçıl ilişkinin başlaması için ilk adımı atan taraf olmaktadır. Sosyal ve ekonomik ilişkinin devam etmesi karşı tarafın armağanın karşılığını vermesine bağlı olacaktır. Geri verme sürecinde, zaman geçmiş ise eşdeğerliliğinden fazla bir değerde armağan sunması, ilişkinin yönünü tayin edebilecektir. Diğer taraftan armağan döngüsünün devamı ticareti de canlı tutacak, sosyal ve kültürel ilişkiler aracılığı ile toplumların refah seviyesine katkıda bulunacaktır.

Armağan alışverişi sosyal ağların kurulması, bireyler ve gruplarla ilişkilerin başlaması ve sürdürülmesine hayati bir rol oynar. Sık hediye alışverişi veya uygun değiş tokuş, belirsizliğin azalmasına ve olumlu duygulara yol açarken toplumun üyeleri arasında ya da topluluklar arasında bağlılık oluşturur (Dolfsma ve ark., 2009, s. 318). İnsanlar ve toplumlar arası iş bölümünün temelinde alışverişi ya da değiş tokuş eğilimi yatar. Bu eğilim olmasaydı her insan kendi gereksinimlerini kendi karşılamak zorunda kalacaktı. İş bölümüne yol açan şey aslında mübadele etme gücüdür. Medeni toplumlarda (Smith, 2000, s. 35–39) ve ilkel ya da arkaik toplumlarda bireyler birbirlerinin yaptıkları iş bölümüne muhtaçtır. Armağan döngüsünde armağanın geri dönüşünde birey ister eşdeğer

olsun ister daha fazlası olsun, kendisinden, zamanından ve çalışmasından bir şeyler katacaktır. Armağanın telafisini reddetmek bireyi tembelliğe ve düşük verimliliğe itecektir (Mauss, 2018, s. 255). Öyle ise toplumdaki bireylerin iş bölümü gibi dünyadaki toplumlar arası iş bölümü ve karşılıklı bağılıkları ihtiyaç duydukları şeyleri üretmede, barışı tesis etmede ve refah düzeyinin yükselmesinde önemli bir unsur olmaktadır.

Montesquieu'ya göre ticaret zenginlikle sonuçlanır ve ticaret bir kez başladığında devamının gelmesi kaçınılmazdır. Küçük bir ölçekle ve az kazanma ile başlayan süreç yerini önce orta sonra büyük ölçeğe ve daha fazla kazanma isteğine bırakacaktır (2019, s. 420–441). Dolayısı ile sürecin kesilmemesi barışın ve güvenliğin tesisi ile mümkün olacak, ekonomik ilişki sosyal ve kültürel ilişkiyi de beraberinde getirecektir.

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi, dünya kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması için ülkelerarası karşılıklı ticaret yapılması temeli üzerinedir ve karşılıklı ticaretin faydalarını açıklar. Teoriye göre, iki ülke aynı malları ürettiyor olsa bile, iki ülkeden birinin, her malı diğer ülkeden daha ucuza üretebileceği varsayımı altında, ülkeler arası ticaret her iki taraf için de karlı olabilmektedir (Samuelson, 1966, s. 733). Kaynak verimliliği ve karlı dış ticaret üzerine kurulu bu teorinin ağırlıklı yönünün ekonomik işlevi olduğu şüphesizdir. Ancak ticari ilişkilerin temelinde toplumlar arası ya da bireyler arası karmaşık bir etkileşim bulunmaktadır. Teorinin temelinde barışçıl ilişkilerin varlığı çağdaş geleneksel toplumlarda görülebilir. Nitekim bu toplumların çok azının ticaret yapmadığı bilinmekte, önemli bir bölümünün modern toplumlar gibi ticaret yaptığı hatta kendine yeten toplumlar olmalarına rağmen bazı nesnelere ticaret aracılığı ile elde ettikleri belirlenmektedir (Diamond, 2013, s. 79). Güney Afrika'da yaşayan !Kung² halkının, benzer oklar yapmalarına rağmen yine de birbirleri ile ok alış-verişinde bulunmaları karmaşık bir sosyal ve ekonomik ilişkiyi göstermede önemli bir örnektir. Bu, geleneksel ticaretin sadece ekonomik işleve değil sosyal ve siyasi işlevlere de sahip olduğunu göstermektedir (Diamond, 2013, s. 97).

Goldschmidt, Nomlaki yerlilerini incelediği “Nomlaki Ethnography” çalışmasında, iki düşman tarafın bile ticaret söz konusu olduğunda birbirlerine nasıl yaklaştığını:

“Düşmanlar karşılaştıklarında birbirlerine seslenir. Anlaşma dostçaysa daha da yaklaşır ve mallarını yayarlar. Bir adam ortaya bir şey atar, karşı taraftan da bir adam karşılık olarak bir şeyler atar ve takas edilen malzemeyi alır. Ticaret bir tarafın elindeki her şeyi değiş tokuş edene kadar devam eder...”

şeklinde açıklar (1951, s. 338). Güney Afrika halklarından olan Buşmanlar ise cömertlik gösterilmemesi ya da karşılık verilmemesini “uzak kalpli” olarak nitelendirirlerken (Sahlins, 2010, s. 226) hediye vermenin önemini ve toplumsal birlikteliğin temelini şöyle açıklamaktadırlar (Marshall, 1961, 245):

“En kötüsü hediye vermemektir. Eğer birbirlerinden hoşlanmayan insanlardan birisi hediye verir ve karşı taraf kabul etmek zorunda kalırsa bu aralarında barışa yol açar. Biz sahip olduklarımızı hediye olarak veririz. Bu birlikte yaşamaktır.”

2 Ünlem, konuşma dilindeki vurgudan kaynaklanmaktadır. Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2008, s. 269.

Sonuç

Yaşadıkları dönem ne olursa olsun insanlar hem güven hem de toplumsal refah içinde yaşama arzusu taşımaktadırlar. Özellikle dünyadaki kaynak kıtlığı ve kaynakların dengesiz dağılımı bu arzuların kaçınılmaz sebebini oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerin belirleyicisi, toplum içi ve toplumlar arası barışın temel faktörlerinden biri olan ticaret, son buzul çağından itibaren hemen hemen her toplumun sosyal ve ekonomik ilişkilerinin bir unsuru olmuştur. İhtiyaç duyulan zorunlu ya da lüks nesnelere, uzak mesafelerde de olsa, barışçıl ilişkiler ve ticaret aracılığı ile sahip olunduğu belirlenmektedir. Gerek arkeolojik kanıtlar ve antropolojik veriler gerekse son dönem ekonomik analizler mübadele, armağan ya da ticaret sistemlerinin temelinde barışçıl ilişkilerin varlığını gözler önüne sermektedir. Barış temelinde gerçekleştirilen ticaret, bireyler, toplumlar ve ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın ve refahın artmasına katkı sağlarken barışın da kalıcı tesis edilmesine sebep olmaktadır.

İlkel ya da arkaik toplumların armağan ilişkilerinden hareketle anlamlandırılmaya çalışılan armağan döngüsü, Mauss'un eserinde de belirttiği gibi, basit bir ilişki değildir. Bu mekanizmanın sadece belirli toplumlara özgü olduğunu söylemek de konuyu sınırlandırmaktan öteye geçemez. İnsanların armağan verme, alma ve geri vermenin arkasında bulunan duyguları ne kadar çeşitli ise bu mekanizmayı anlamaya ve açıklamaya yönelik çalışmalar da o kadar çeşitli olmalıdır. Bu çalışma davranışsal iktisat perspektifinden ticaretin barışçıl ilişkileri tesis etme üzerine gerçekleştiğini açıklamaya yöneliktir ve çalışmaya önemli oranda armağan teorisi kaynaklık eder. Her araştırmacının farklı bir bakış açısı yakalayabileceği armağan teorisinin daha fazla disiplinler arası ve multidisipliner çalışmalarca ele alınmasının yolu açıktır. Armağan verme, alma ve geri verme bir karar verme süreci ise biyolojik ve sosyal faktörler bu sürece dahil olmaktadır. Dolayısı ile armağan teorisinin, felsefe, sosyoloji, hukuk, uluslararası ilişkiler, mikro iktisat, makro iktisat, sinir bilim, psikoloji ve nöro ekonomi bilimlerinin farklı yöntemleri ile ele alınarak çalışma alanını genişletmesi, kaçınılmaz olarak görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: B.Ö., L.K.; Veri Toplama: B.Ö., L.K.; Veri Analizi /Yorumlama: B.Ö., L.K.; Yazı Taslağı: B.Ö., L.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: B.Ö., L.K.; Son Onay ve Sorumluluk: B.Ö., L.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of study: B.Ö., L.K.; Data Acquisition: B.Ö., L.K.; Data Analysis/Interpretation: A.Ç., G.KB.Ö., L.K.; Drafting Manuscript: B.Ö., L.K.; Critical Revision of Manuscript: B.Ö., L.K.; Final Approval and Accountability: B.Ö., L.K.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Ambrose, S. H. (1998). Chronology of the later stone age and food production in East Africa. *Journal of Archaeological Science*, 25(4), 377–392. <https://doi.org/10.1006/jasc.1997.0277>
- Ambrose, S. H. (2003). Did the super-eruption of Toba cause a human population bottleneck? Reply to Gathorne-Hardy and Harcourt-Smith. *Journal of Human Evolution*, 45(3), 231–237. <https://doi.org/10.1016/j.jhevol.2003.08.001>
- Anderton, C. H., & Carter, J. R. (2001). The impact of war on trade: an interrupted times-series study. *Journal of Peace Research*, 38(4) 445–457. <https://doi.org/10.1177/002234330103800403>
- Axworthy, L. (2012). Forewords. In O. Brown, M. Halle, S. Peña Moreno., & S. Winkler (Eds.), *Trade, aid and security an agenda for peace and development*. Earthscan. https://www.iisd.org/system/files/publications/tas_book.pdf
- Baujard, A. (2013). *Utilitarianism and anti-utilitarianism* (GATE Working Paper No. 1332). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2357441>
- Begg, D., Fischer, S., & Dornbusch, R. (2010). *İktisat* (V. Serin, çev. ed.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bentham, J. (2021). *Yasamanın ilkeleri* (B. Asal, çev.). On İki Levha Yayıncılık.
- Caillé, A. (2007). *Faydacı aklın eleştirisi* (D. Çetinkasap, çev.). İletişim Yayınları.
- Camerer, C., Loewenstein, G., & Rabin, M. (2003). *Behavioral economics: Past, present, future*. *Advances in behavioral economics*. Princeton University Press
- Carter, T. (2011). A true gift of mother earth: The use and significance of obsidian at Çatalhöyük. *Anatolian Studies*, 61, 1–19.
- Childe, G. (2009). *Tarihte neler oldu?* (A. Şenel ve M. Tunçay, çev.). Kırmızı Yayınları.
- Childe, G. (2019). *Geçmiş bir araya getirmek* (C. C. Aydın, çev.). Alfa Basım.
- Damasio, A. (2021). *Descartes'in yanılması* (F. E. Çetin & E. Kumral, çev.). ODTÜ Yayıncılık.
- Diamond, J. (2013). *Düne kadar dünya* (C. Yücel, çev.). Akılçelen Kitaplar.
- Doğan, İ. B. (2008). *Tarihöncesinde ticaret ve değiş tokuş*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dolfsma, W., Eijk, R. Van der., & Jolink, A. (2009). On a source of social capital: gift exchange. *Journal of Business Ethics*, 89(3), 315–329. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-0002-z>
- Egbert, H. (2018). *Marcel Mauss and economic theories: The institution of money* (MPRA Paper No. 85522).
- Glick, R., & Taylor, A. M. (2005). Collateral damage: trade disruption and the economic impact of war. *The Review of Economics and Statistics*, 92(1), 102–127. <http://www.jstor.org/stable/25651393>
- Goldschmidt, W. (1951). *Nomlaki ethnography*. University of California Publications in American Archaeology and Ethnology. <https://digitalassets.lib.berkeley.edu/anthpubs/ucb/text/ucp042-005.pdf>
- Haar, E. (2010). The liberal divide over trade, peace and war. *International Relations Sage Journals*, 24(2), 132–154. <https://doi.org/10.1177%2F0047117809362401>
- Halle, M. (Ed.) (2012). Conclusion: Prospects for peace and progress. In O. Brown, M. Halle, S. Peña Moreno, & S. Winkler (Eds.), *Trade, aid and security. An agenda for peace and development*. Earthscan. https://www.iisd.org/system/files/publications/tas_book.pdf

- Hayakawa, H. (2000). Bounded rationality, social and cultural norms, and interdependence via reference groups. *Journal of Economic Behavior & Organization, Elsevier, 43*(1), 1–34. [https://doi.org/10.1016/S0167-2681\(00\)00106-2](https://doi.org/10.1016/S0167-2681(00)00106-2)
- Hegre, H., Oneal, J. R., & Russett, B. (2010). Trade does promote peace: New simultaneous estimates of the reciprocal effects of trade and conflict. *Journal of Peace Research, 47*(6), 763–774. <https://doi.org/10.1177/0022343310385995>
- Hobbes, T. (1651). *Leviathan or the matter, forme, & power of a common-wealth ecclesiasticall and civill*. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3113/hobbes/Leviathan.pdf>
- Kant, I. (2022). *Ethica, etik üzerine dersler* (O. Özügül, çev.). Fol Kitap.
- Kartal, M. (2009). *Türkiye'de son avcı-toplayıcılar konar-göçerlikten yerleşik yaşama geçiş epipaleolitik dönem*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Komter, A. (2007). Gifts and social relations: The mechanisms of reciprocity. *International Sociology, 22*(1), 93–107. <https://doi.org/10.1177/0268580907070127>
- Laertius, D. (2021). *Epikür, mutlu olma sanatı* (A. Leblebici, çev.). Karbon Kitaplar.
- Laibson, D., & List, J. A. (2015). Principles of behavioral economics. *American Economic Review, 105*(5), 385–390. <https://doi.org/10.1257/aer.p20151047>
- Marshall, L. (1961). Sharing, talking, and giving: Relief of social tensions among! Kung Bushmen. *Africa: Journal of the International African Institute, 31*(3), 231–249. <https://doi.org/10.2307/1157263>
- Mauss, M. (2017). *Armağan üzerine deneme* (N. Özyıldırım, çev.). Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Mill, J. S. (2017). *Faydacılık* (S. Aktuyun, çev.). Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Montesquieu, C. S. (2019). *Kanunların ruhu üzerine* (B. Günen, çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oka, R., & Kusimba, C. M. (2008). The archaeology of trading systems, Part 1: Towards a new trade. Synthesis, *Journal of Archaeological Research, 16*(4), 339–395. <http://www.jstor.org/stable/41053254>
- Polachek, S. W. (1980). Conflict and trade. *The Journal of Conflict Resolution, 24*(1), 55–78. <https://doi.org/10.1177%2F002200278002400103>
- Polachek, S. W., & Seigle, C. (2006). *Trade, peace and democracy: An analysis of dyadic dispute* (Working Paper IZA Discussion Papers, No. 2170, Germany). <https://doi.org/10.1016/S1574-0013%2806%2902031-X>
- Polachek, S. W., & Xiang, J. (2008). *How opportunity costs decrease the probability of war in an incomplete information game* (IZA Discussion Paper No. 3883, Institute of Labor Economics). <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:101:1-20081218105>
- Renfrew, C., Dixon, J. E., & Cann, J. R. (1966). Obsidian and early cultural contact in the Near East. *Proceedings of the Prehistoric Society, 32*, 30–72. <https://doi.org/10.1017/S0079497X0001433X>
- Renfrew, C. (1969). Trade and culture process in European prehistory. *Current Anthropology, 10*(2-3), 151–169. <http://www.jstor.org/stable/2740471>
- Renfrew, C. (Ed.) (2005). Characterisation and exchange theory. In C. Renfrew & P. Bahn (Eds.), *Archaeology the key concepts* (pp. 23–26). Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203491096>
- Rider, R. (1998). A game-theoretic interpretation of Marcel Mauss' 'The gift'. *The Social Science Journal, 35*(2), 203–212. [https://doi.org/10.1016/S0362-3319\(98\)90040-4](https://doi.org/10.1016/S0362-3319(98)90040-4)

- Rousseau, J. J. (2016). *Toplum sözleşmesi ya da siyaset hukuku ilkeleri* (İ. Yerguz, çev.). Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2021). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı* (R. N. İleri, çev.). Say Yayınları.
- Runnels, C. (1989). Trade models in the study of agricultural origins and dispersals. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 2(1), 149–156. <https://doi.org/10.1558/jmea.v2i1.2977>
- Sahlins, M. (2010). *Taş devri ekonomisi* (Ş. Özgün, çev.). bgst yayınları.
- Samuelson, P. A (1966). *İktisat* (Y. Demirgil, çev.). Menteş Kitabevi.
- Scarre, G. (2002). *Utilitarianism*. Taylor & Francis e-Library. <https://doi.org/10.4324/9781003070962>
- Sever, H. (1995). Yeni belgeler ışığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970–1750) yerli halk ile Asurlu tüccarlar arasındaki ilişkiler. *Bellefen, Türk Tarih Kurumu*, 59(224), 1–16.
- Simon, H. (2000). Bounded rationality in social science: today and tomorrow. *Mind & Society*, 1(1), 25–39. <https://doi.org/10.1007/BF02512227>
- Smith, A. (2000). *Milletlerin zenginliği doğası ve nedenleri üzerine bir inceleme* (M. Acar, çev.). Liberus Kitap.
- Smith, M. (2004). The archaeology of ancient state economies. *Annual Reviews Anthropology*, 33, 73–102. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.33.070203.144016>
- Sverdlik, S. (2012). The origins of “the objection”. *History of Philosophy Quarterly*, 29(1), 79–101.
- Şenel, A. (1982). *İlkel topluluktan uygar topluma geçiş aşamasında ekonomik toplumsal düşünsel yapıların etkileşimi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 504, SBF Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi.
- Tainter, J. (1988). *The collapse of complex societies*. Cambridge University Press.
- Tunçbilek, Ş. S. (2020). İkinci adam ya da kayda değer bir istisna: Sosyal bilimlerde konumlandırılmayan bir düşünür olarak Marcel Mauss. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 499–539. <https://doi.org/10.26650/SJ.2020.40.1.0008>
- Weber, F. (2018). *Sunuş, Armağan üzerine deneme* (N. Özyıldırım, çev.). Alfa Basım.